

УДК 796.011.1
ГРИГОРІЙ ГРИБАН
(Житомир)

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Розглянуто навчальний процес із фізичного виховання як багатоскладову систему. Надійне кадрове забезпечення, здатне створити результативний директивний, управлінський, контролюючий, виконавчий і матеріально-технічний аспекти, визначено основною передумовою ефективного функціонування системи фізичного виховання студентів.

Ключові слова: система, фізичне виховання, системний підхід, навчальний процес, методична система.

Формування особистості студента засобами фізичного виховання - процес динамічний, тривалий і безупинний. У цьому процесі важливо не тільки встановити кінцевий результат, а й простежити його динаміку, тобто технологію формування. Системний підхід до навчального процесу з фізичного виховання дозволяє розглянути його як цілісність, вивчити об'єкт із різних сторін та з урахуванням різних аспектів. У системному розгляді ми сприймаємо навчальний процес не як суму частин, а як цілісне явище, ставимо завдання вивчити взаємовідношення і взаємодію різних компонентів

як цілого, його взаємодію з оточуючою дійсністю. Тому створення методичної системи фізичного виховання студентів вимагає широкого використання системного підходу, що дозволяє вирішувати проблему як з наукової, так і практичної точок зору.

Системний підхід як методологічний засіб в онтологічному і гносеологічному плані передбачає "спеціальну стратегію дослідження, яка дозволяє мати єдину модель об'єкта як цілого, що виконує функцію засобу організації дослідження" [3, с. 26]. Дослідження, пов'язані з вивченням структури системи, її системоутворювальних зв'язків, функціонування і розвитку, керування системою можливо віднести до системних, якщо дотриманий основний методологічний принцип цілісності системи [5, с. 45].

В основі системного підходу лежить поняття "система", що є впорядкованою сукупністю ознак (елементів) зв'язаних між собою, які створюють деяку цілісність. Можна розглядати систему з різних точок зору і, відповідно з цим, інтегрувати досліджуване поняття. Так, Б. Куял визначає систему як доцільну сукупність елементів і відношень між ними та їх властивостями [11, с. 18]. П. К. Анохін указує, що дефініція "система" включає поняття широкого функціонального об'єднання різних локалізованих структур і процесів на основі одержання кінцевого ефекту [1, с. 64]. Загальним для них є те, що система велика кількість взаємопов'язаних елементів, які створюють стійку єдність і цілісність інтегральних якостей і закономірностей [8, с. 3]. Систему слід розглядати, перш за все, як ціле (матеріальне чи ідеальне), що характеризується трьома основними ознаками: 1) певна якість; 2) єдність; 3) цілісність [9, с. 181].

Це дає підстави під системним підходом розглядати методологічний напрям, який розробляє засоби пізнання і конструювання складно організованих об'єктів. За визначенням Б. Ф. Ломова, "системний підхід є методологічним знаряддям вивчення інтеграції, точніше інтегрованих об'єктів та інтегрованих залежностей і взаємодій" [7, с. 75]. При цьому системний підхід передбачає цілісність і взаємозв'язок усього навчально-виховного процесу студентів із фізичного виховання у ВНЗ - мети, завдань, змісту, форм, методів і результатів.

Вивчення проблеми системного підходу як основи модернізації навчального процесу знайшло своє відображення у працях П. К. Анохіна, І. В. Блауберга, М. А. Данилова, Т. І. Дмитренко, Т. А. Ільїної, Ф. Ф. Корольова, Н. В. Кузьміної, Б. Ф. Ломова, Ф. І. Перегудова, К. К. Платонова, В. Н. Садовського, В. А. Сєверцева, Ю. В. Тимофєєвої та ін.

С. І. Архангельський розглядає навчальний процес як багатоскладову систему, яка в своїй побудові і функціонуванні опирається на різні типи систем: статичні системи, з яких починається організація й побудова; динамічні системи виражають зв'язки, що змінюються, відносини, функціонування, тобто усе, що діє; кібернетичні системи, тобто системи передачі й обробки інформації, регулювання, саморегулювання й управління; відкриті системи, що характеризуються споживанням і створенням інформації; системи людини, куди входять фізичні, психофізичні, інтелектуальні й соціальні сторони; суспільні системи, де елементом системи є не одна людина, а колектив, суспільство, де людина, її дії й роль розглядаються як елемент сукупності подібних ролей інших людей, зв'язаних загальною діяльністю [2, с. 6-7].

Наприклад, Н. В. Кузьміна наводить ряд ознак, якими розрізняються між собою педагогічні системи: "умови - час, місце, матеріальна база, середовище, в якому здійснюється процес навчання" [6, с. 16-17]. Аналіз системи фізичного виховання у ВНЗ України дає підстави стверджувати, що на освітній, виховний, фізкультурно-оздоровчий (у широкому розумінні) процес навчання впливають суспільні умови, політико-економічна ситуація, соціальне середовище, територіальне оточення, матеріально-організаційні умови, соціальні, внутрішньовузівські відношення, які визначають виховні взаємини між викладачем і студентом.

В основі системи фізичного виховання Т. Ю. Круцевич та В. В. Петровський розглядають педагогічний процес, спрямований на зміну у потрібному напрямі фізичних спроможностей людини, використання біологічного явища вправлення як властивої точної, конкретної, морфологічної, функціональної та психологічної адаптації люди-

ни до виду і характеру фізичної або розумової діяльності. Водночас під педагогічною системою вони розуміють систему фізичних вправ, методів їх застосування, форм занять, тобто педагогічний процес, спрямований на зміну у потрібному напрямі фізичних спроможностей людини [10, с. 43].

Завдання дослідження полягають у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному вивченні системного підходу у фізичному вихованні студентів. При цьому предметом дослідження є структурування отримання інформації, а об'єктом дослідження - навчальний процес із фізичного виховання студентів аграрних університетів.

У цілісному педагогічному процесі можна виділити освітній процес, а у фізичному вихованні ще й оздоровчий та тренувальний, які можуть перебігати як в урочному так і позаурочному часі. Такі *ознаки* педагогічної системи вказують на те, що вона складається з цілого ряду елементів, які мають певну межу поділу в рамках даної системи. *Таким чином, конструювання навчального процесу з фізичного виховання з метою формування фізкультурно-оздоровчих компетентностей майбутніх фахівців у ВНЗ має розглядатися в єдності всіх структурних компонентів.*

За характером походження системи можуть бути розділені на природні і штучні, створені людиною для своїх цілей [4, с. 115]. Останнє належить до системи фізичного виховання, становлення і розвиток якої пройшов тривалий історичний шлях. У динаміці цієї системи постійно відбуваються зміни засобів, їх змісту, обсягу та завдань інформаційних потоків. Потоки інформації характеризують систему фізичного виховання студентів у процесі її функціонування. Зв'язки і відносини компонентів методичної системи навчального процесу мають достатню визначеність і обґрунтованість, вони виходять із цілей і завдань фізичного виховання студентів.

Наразі системний підхід як методологічний напрям у вивченні навчального процесу з фізичного виховання студентської молоді виник не випадково, а через необхідність подолання складності об'єкта, непіддатливого цілісному вивченню іншими методами. Це зумовлено подальшим розвитком фізичного виховання, яке потребує вирішення цілого ряду нових проблем, пов'язаних із навколишнім середовищем, інтеграцією в європейський освітній простір, зміною суспільного ладу в Україні тощо. Тобто взаємодія між методичною системою і середовищем її існування здійснюється через зовнішні зв'язки, які в системному підході характеризуються двома параметрами - "вхід" і "вихід". "Вхід" характеризує вплив зовнішнього оточення на систему, а "вихід" - навпаки. Існування таких параметрів і визначення їх функціонування дозволяє визначити кордони між прямими і зворотними зв'язками. Велика чисельність зв'язків між елементами системи згідно системному підходу створює її структуру. Тому системний підхід слід використовувати для вивчення організації і впровадження в навчальний процес із фізичного виховання оновленої методичної системи. Дотримання певних умов дозволяє вивчати ці складні процеси і зв'язки без зайвої їх декомпозиції. При цьому:

- навчальний процес із фізичного виховання необхідно розглядати як цілісне формування, розділене на відносно самостійні, взаємодіючі між собою частини;
- декомпозицію процесу фізичного виховання слід проводити не в загальному, а щодо визначених завдань дослідження;
- процес фізичного виховання необхідно виділяти із загальної системи навчання й оточення студента, у зв'язку з чим визначати внутрішні і зовнішні обмеження;
- декомпозицію процесу фізичного виховання здійснювати в декількох варіантах із яких обирається найкращий. При цьому слід виділити основні і виключити другорядні чинники, а також урахувати ієрархію поглядів, підходів, мотивів тощо, які можуть суттєво впливати на якість функціонування цього процесу;
- при розгляді навчального процесу головну увагу приділяти вивченню взаємодії його частин між собою і з середовищем, у якому він здійснюється;

об'єкти і процеси фізичного виховання у ВНЗ розглядати як динамічні, тобто змінювані;

- всі динамічні об'єкти навчального процесу розглядати як сукупність частин і зв'язків, якими можна управляти.

З позиції системного підходу навчальний процес цілісна система, де всі сторони тісно взаємопов'язані, зміна одного з елементів системи потребує відповідної зміни інших. Тому створення нової методичної системи фізичного виховання студентів передбачає одночасно вдосконалення таких важливих форм навчальної діяльності, як науково-теоретичні відомості з теорії і методики фізичного виховання (освітня діяльність), практичні заняття, позанавчальні самостійні заняття фізичними вправами і спортом, підготовка й участь у різних спортивно-масових і фізкультурно-оздоровчих заходах (оздоровча діяльність) тощо.

Слід також зазначити, що система фізичного виховання в аграрних ВНЗ охоплює комплекс (сукупність) складових, які формують систему, взаємодіють у ній і залежно від того, наскільки узгодженими є їх індивідуальні і спільні дії, виявляється рівень ефективності функціонування даної системи. Системна цілісність, де студент є саморегулювальною системою фізкультурно-оздоровчої освіти та фізичного розвитку, здатна до самоорганізації.

При створенні методичної системи фізичного виховання студентів аграрних університетів необхідно врахувати, що в останні роки в теорії і методиці фізичного виховання накопичений значний матеріал із удосконалення навчального процесу в непрофільних ВНЗ України, який потребує певної систематизації й упорядкування. Розрізненість і різноплановість наукових статей, монографій, дисертаційних досліджень створює перешкоди для викладачів ВНЗ України в орієнтації пошуку нових наукових досліджень та використанні теоретико-методичних засад фізичного виховання у практичній діяльності. Водночас, аналіз великого масиву науково-дослідних та теоретико-методичних засад фізичного виховання студентів дозволяє знайти раціональне зерно, яке спонукає до реформування методичної системи, визначення її місця в ієрархічній структурі освітньої системи.

Окрім того, при реформуванні методичної системи фізичного виховання слід враховувати, що система навчального процесу, виходячи з її цілей і завдань, є сукупністю ряду складових частин, компонентів, що мають певну форму і зміст, а також виражають певний характер свого функціонування. Кожний із компонентів виконує свою роль у навчальному процесі не в якості самостійного, незалежного елемента, а в певній функціональній залежності. Стан та діяльність усіх компонентів системи навчального процесу носить завжди незалежно-зв'язаний характер. Тому вдосконалення навчального процесу з фізичного виховання студентів вимагає дотримання деяких правил теорії систем, що виражають автономію й зв'язок компонентів, а саме:

- 1) характеристика кожного компонента окремо недостатня для повного розкриття системи фізичного виховання, зокрема її методичного компонента;
- 2) ролі компонентів еквівалентні, кожний із них у вирішенні своїх завдань обґрунтований, але для загальної характеристики навчального процесу недостатній;
- 3) кожний компонент характеризує систему фізичного виховання функціонально, але тільки зі своєї сторони;
- 4) система не відокремлює, а з'єднує дії компонентів у досягненні її цілей і завдань.

Проведений аналіз літературних джерел та навчальної діяльності з фізичного виховання в аграрних ВНЗ дозволив виділити декілька груп проблем, пов'язаних із побудовою і реалізацією методичної системи фізичного виховання студентів **аграрних** університетів, що, в свою чергу, вимагає вирішення певних завдань, а саме: **методологічних, змістових, психолого-педагогічних, методичних і організаційних.**

Вирішення *методологічних* проблем обумовлено необхідністю: 1) **розробка** загальної концепції побудови методичних систем фізичного виховання, **виділення** їх структури і змісту; 2) визначення основних позицій конструювання і **проектування**

виділених компонентів; 3) дослідження взаємозв'язків між компонентами методичне; системи. При дослідженні методичної системи фізичного виховання на методологічному рівні враховувалися особливості структури фізкультурної освіти у ВНЗ в історичному минулому та в сучасних умовах у категорії "наука - фізичне виховання як навчальний предмет" та рівень розвитку теорії; методики і практики в конкретних соціокультурних умовах і зарубіжних країнах.

Змістові завдання виникають у зв'язку з розробкою підходів до проектування освітньо-оздоровчих і мотиваційно-ціннісних аспектів фізичного виховання, вирішення яких має: 1) бути зорієнтоване на індивідуальні оздоровчі і виховні потреби студентів; 2) урахувувати специфіку змісту навчального процесу з фізичного виховання, пов'язаного з матеріально-технічним оснащенням та рівнем спеціальної спортивно-методичної підготовленості викладача; 3) передбачати певну варіативність у засвоєнні освітніх знань, техніко-тактичних навиків і вмінь та рівня фізичної підготовленості студентів; 4) допускати можливість формування індивідуальних освітньо-оздоровчих потреб та можливостей досягнення навчально-спортивних результатів; 5) урахувувати індивідуальні фізичні можливості та рівень фізичної працездатності, стан здоров'я, наявність спортивно-технічних умінь і навиків, мотивів та інтересів студентів до певних засобів фізичного виховання.

Вирішення *психолого-педагогічних* проблем вимагає необхідності розробки системи засобів (психологічних, педагогічних, фізкультурно-спортивних), що дозволяють побудувати навчальний процес із фізичного виховання на основі врахування індивідуально-психологічних особливостей студентів, а саме: 1) конструювати індивідуальні освітні та моторні алгоритми засвоєння навчального змісту фізичного виховання; 2) відібрати методи і форми навчання у відповідності з особливостями міжсуб'єктної взаємодії і сприйняття студентами навчального матеріалу; 3) врахувати рівень впливу вольової підготовленості студентів на якість і ефективність навчальних занять.

Вирішення *методичних* проблем вимагає: 1) конструювання та створення ефективних методик активізації навчального процесу з фізичного виховання та залучення до нього всього загалу студентів; 2) розробку цілісної системи методів і форм фізичного виховання, яка б відображала специфіку і відповідала особливостям професійної діяльності; 3) побудови ефективної системи оцінки результатів навчального процесу; 4) розробку методичного супроводу для забезпечення подальшої життєдіяльності після закінчення ВНЗ.

Вирішення *організаційних* проблем пов'язано: 1) з аналізом можливостей конструювання і реалізації різних моделей організації та проведення навчального процесу з фізичного виховання в аграрних ВНЗ; 2) з організацією групової, колективної й індивідуальної діяльності студентів під час навчального процесу; 3) із забезпеченням навчального процесу сучасними матеріально-технічними засобами навчання.

Для досягнення завдань навчальної програми з фізичного виховання основна увага приділялася розробці методологічних, методичних і змістових проблем, пов'язаних із розробкою методичної системи. Застосування системного підходу дозволило нам розробити в процесі дисертаційного дослідження і впровадити в практику підготовки майбутніх фахівців-аграріїв методичну систему фізичного виховання.

Таким чином, використовуючи системний підхід, можна розглядати навчальний процес із фізичного виховання з точки зору організації, планування, коректування, динамічності, гнучкості, оперативності забезпечення всіх можливих умов для його функціонування. Вирішальну роль у цілісному функціонуванні навчального процесу відіграє активна взаємодія викладача і студентів, яка створює процес навчання як цілісне явище. Окрім того, в навчальному процесі мають місце причинно-наслідкові зв'язки, ієрархічні зв'язки функціонування і розвитку. Основними системостворюючими зв'язками, які забезпечують нормальне функціонування навчального процесу і його розвиток, є зв'язки управління. Управління виявляється, перш за все, в керівній діяльності викладача в організації і регулюванні діяльності студентів. Увесь процес

фізичного виховання пронизується в одному випадку безпосереднім, а в іншому - опосередкованим управлінням з боку викладача.

Перспективи подальших досліджень спрямовані на визначення ефективності функціонування методичної системи фізичного виховання студентів у навчальному процесі аграрних університетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анохин П. К. Системные механизмы высшей нервной деятельности: Избр. труды / П. К. Анохин. - М.: Наука, 1979. - 454 с.
2. Архангельский С. И. Лекции по научной организации учебного процесса в высшей школе / С. И. Архангельский. - М.: Просвещение, 1976. - 246 с.
3. Блауберг И. В. Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, З. Г. Юдин. - М.: Наука, 1973. - 270 с.
4. Васин Ю. Дидактическое, психолого-педагогическое построение современного урока физической культуры / Ю. Васин, В. Синиговец, Т. Васина // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: 36. наук, праць. - Луцьк, 2005. - С. 115-119.
5. Каган М. С. Человеческая деятельность: опыт системного анализа / М. С. Каган. - М.: Политиздат, 1974. - 328 с.
6. Кузьмина Н. В. Методы системного педагогического исследования: учеб. пособ. / Н. В. Кузьмина. - Л.: ЛГУ 1980. - 266 с.
7. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. - М.: Наука, 1984. - 444 с.
8. Поташник М. М. Демократизация управления школой / М. М. Поташник. - М.: Знание, 1990. - 26 с.
9. Скалкова Я. Методология и методы педагогического исследования / Я. Скалкова и др.; [пер. с чешск.]. - М.: Педагогика, 1989. - 224 с.
10. Теорія і методика фізичного виховання: Підручник [для студ. вузів фіз. вихов. і спорту]: В 2 т. / За ред. Т. Ю. Круцевич. - К.: Олімпійська література, 2008. - Т. 2. - Методика фізичного виховання різних груп населення. - 2008. - 368 с.
11. Kujal B. SystemvychovnavdelansVCSSRanektereteoretcekeametodologickeproblemjenovyzkumu/ B.Kujal. - Прага, 1972. - 136 s.

ГРИГОРИЙ ГРИБАН

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ ПО ФИЗИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ

Рассмотрен учебный процесс физического воспитания как многосложная система. Надежное кадровое обеспечение, способное создать результативный директивный, управленческий, контролирующий, исполняющий и материально-технический аспекты, определено основным условием эффективного функционирования системы физического воспитания студентов.

Ключевые слова: система, физическое воспитание, системный подход, учебный процесс, методическая система.

SYSTEM APPROACH IN PHYSICAL EDUCATION PROCESS

The process of physical education is considered as a multiple system. Reliable staffing that can create effective, managerial, supervisory, executive and logistical aspects is determined as main condition of the effective functioning of system of students' physical education.

Keywords: system, physical education, systematic approach, learning process, guidance system.